

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ, СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ І СТАТУСУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

MODERN THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE LEGAL NATURE, ESSENCE OF THE CONCEPT AND STATUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Тюканкіна Є.С., магістр права, політології, публічного управління та адміністрування,
координатор з питань інституційних реформ

Координаційний центр забезпечення взаємодії з Кабінетом Міністрів України при Президентів України

Стаття присвячена аналізу сучасних теоретичних підходів щодо осмислення правової природи, сутності поняття та визначення можливого правового статусу штучного інтелекту в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, які дедалі активніше інтегруються у всі сфери суспільного життя, включаючи правове поле. Розглянуто підходи різних наукових шкіл, а також актуальні дискусії щодо його правосуб'єктності та правового статусу. У сучасній науковій і правотворчій дискусії поняття штучного інтелекту постає не лише як об'єкт технічного чи етичного осмислення, а й як потенційний суб'єкт правовідносин, що зумовлює необхідність перегляду традиційних правових підходів і категорій. На сьогодні відсутня єдина концепція, яка б охопила всі аспекти штучного інтелекту – його природу, класифікацію та практичне застосування. Для забезпечення змістовної наукової дискусії в статті представлено та критично проаналізовано ключові теоретичні підходи як до природи штучного інтелекту, так і до питань його правового статусу. У статті на основі детального аналізу змісту та ключових позицій наявних теоретичних підходів закордонної правової науки щодо визначення правової сутності та можливого статусу штучного інтелекту, класифіковано ці підходи на три основні напрями: розгляд штучного інтелекту як об'єкту права, як суб'єкту права юридичної особи та як окремого (спеціального) суб'єкта права – «електронну особу». Здійснено порівняння та виявлення концептуальних розбіжностей у поглядах представників цих підходів, а також критично осмислено наявні підходи до можливих моделей правового регулювання штучного інтелекту в недалекому майбутньому з точки зору їх переваг і потенційних ризиків. У висновках аргументовано потребу у виробленні збалансованого підходу до визначення поняття та правового статусу штучного інтелекту, наголошено на потребі функціональної, а не онтологічної оцінки цього явища, з фокусом на відповідальності розробників та операторів, уникненні антропоморфних метафор і формуванні адаптивної моделі правового регулювання, що поєднує технічний прогрес із верховенством права та гарантіями прав людини.

Ключові слова: штучний інтелект, теоретичні підходи, правова природа, правовий статус, об'єкт правовідносин, суб'єкт правовідносин, електронна особа, правосуб'єктність.

The article is devoted to the analysis of modern theoretical approaches to understanding the legal nature, the essence of the concept and the definition of the possible legal status of artificial intelligence in the conditions of the rapid development of digital technologies, which are increasingly integrated into all spheres of social life, including the legal field. The approaches of various scientific schools are considered, as well as current discussions on its legal personality and legal status. In the modern scientific and law-making discussion, the concept of artificial intelligence acts not only as an object of technical or ethical understanding, but also as a potential subject of legal relations, which necessitates the revision of traditional legal approaches and categories. Today, there is no single concept that would cover all aspects of AI – its nature, classification and practical application. To ensure a meaningful scientific discussion, the article presents and critically analyzes key theoretical approaches – both to the nature of artificial intelligence and to the issues of its legal status. The article, based on a detailed analysis of the content and key positions of existing theoretical approaches of foreign legal science to determine the legal entity and possible status of artificial intelligence, classifies these approaches into three main areas: consideration of artificial intelligence as an object of law, as a subject of the law of a legal entity, and as a separate (special) subject of law – an “electronic person”. A comparison and identification of conceptual differences in the views of representatives of these approaches are carried out, and the existing approaches to possible models of legal regulation of artificial intelligence in the near future are critically considered from the point of view of their advantages and potential risks. The conclusions argue for the need to develop a balanced approach to defining the concept and legal status of artificial intelligence, emphasizing the need for a functional, rather than ontological, assessment of this phenomenon, with a focus on the responsibility of developers and operators, avoiding anthropomorphic metaphors, and forming an adaptive model of legal regulation that combines technical progress with the rule of law and guarantees of human rights.

Key words: artificial intelligence, theoretical approaches, legal nature, legal status, object of legal relations, subject of legal relations, electronic person, legal personhood.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту спричинив широкі та суперечливі міждисциплінарні дискусії, зокрема й у сфері права. Одним із найбільш дискусійних питань сучасної правової науки є визначення правового статусу штучного інтелекту та з'ясування того, чи може (та чи повинен) він бути наділений юридичною правосуб'єктністю та за яких підстав.

Необхідно зауважити, що на сьогодні не існує єдиної теорії чи концепції, які б охоплювала всі аспекти, різновиди та специфічні риси штучного інтелекту, а також усі можливі випадки його застосування у практичній діяльності та взаємовідносинах із людьми.

Представлення та окреслення ключових наукових підходів щодо розуміння сутності штучного інтелекту та його місця у правовому регулюванні, їх критичний аналіз має на меті сприяти організації змістовної та упорядкованої наукової дискусії щодо визначення правового статусу штучного інтелекту.

Мета даної статті полягає у визначенні та аналізі сучасних теоретичних підходів до розуміння природи та

поняття штучного інтелекту, виявлення його характерних особливостей порівняно з іншими явищами суспільних відносин, визначення його можливого правового статусу та застосування відповідного правового регулювання.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження технологій штучного інтелекту з точки зору правової науки, його природи, основних характеристик, різних інших аспектів його правового регулювання, включаючи визначення можливого правового статусу, є предметом наукових інтересів американських та європейських науковців теоретиків та практиків, серед яких: Р. Кало, А. Негрі, А. Бертоліні, Ф. Епіскопо, Д. Дж. Ганкель, А. Гердес, Д. Мокану та ін.

Виклад основного матеріалу. Питання правової природи та статусу штучного інтелекту вперше привернуло увагу юридичної науки в середині 1970-х – на початку 1980-х рр., коли розвиток комп'ютерних технологій досяг рівня, що дозволяв створювати елементарні експертні системи та програмне забезпечення, здатне до імітації певних когнітивних функцій людини. Саме тоді почали з'являтися

перші наукові публікації, які торкалися не лише технічного аспекту застосування інтелектуальних програм, а й правових питань, пов'язаних із їх використанням, зокрема у сфері авторського права, відповідальності за шкоду, а згодом – і можливості їх суб'єктності.

У європейському контексті правові дослідження щодо визначення природи та сутності штучного інтелекту в цілях правового регулювання почали активно розвиватися з кінця 1990-х – початку 2000-х рр. у зв'язку з подальшим удосконаленням та поширенням автоматизованих систем управління, цифрових платформ і технологій машинного навчання.

Одним із перших ґрунтовних досліджень, в якому порушено проблему правового статусу штучного інтелекту, вважається стаття американського правника Л. Солума «Правосуб'єктність для штучного інтелекту» (1992) [1]. У ній автор вперше серйозно поставив питання для дискусії: чи може штучний інтелект в майбутньому бути визнаний суб'єктом права в якості юридичних осіб. Ця робота стала точкою відліку для формування окремого напрямку в правовій науці, присвяченого штучному інтелекту, в цілому завдяки тому, що автор пропонує відійти від тверджень філософії про те, що жодна комп'ютерна програма не може бути справді розумною, та дослідити це питання з точки зору прагматичного значення штучного інтелекту для цілей правового регулювання [1].

У подальшому, із середини 2010-х рр. інтерес до цієї проблематики різко зріс, зокрема після оприлюднення у 2017 р. проєкту Резолюції Європейського парламенту щодо цивільно-правових аспектів робототехніки (2015/2103(INL)) [2], у якому вперше на політично-правовому рівні було запропоновано обговорення надання статусу «електронної правосуб'єктності» для високорозвинених автономних систем.

Досліджуючи штучний інтелект та описуючи, що він собою являє, науковці використовують різні інші терміни – найдосконаліші комп'ютерні автономні системи, програми, технологічні артефакти, розумні роботи, алгоритмічні сутності [1; 2; 6; 7; 8; 11; 12; 14].

У сучасній правовій науці наразі можливо виділити наступні **два ключових підходи** щодо розуміння сутності штучного інтелекту та визначення його можливого правового статусу: перший розглядає штучний інтелект як **об'єкт** права, а другий – в якості **суб'єкту** права.

В межах другого підходу доцільно говорити про те, що погляди науковців розподіляються на дві групи: одні розглядають штучний інтелект як суб'єкт права (правовідносин), на який можна і необхідно, використовуючи аналогію з організаціями, поширити статус юридичної особи (повністю або з певними особливостями), а другі виступають за надання штучному інтелекту окремого (специфічного) статусу «електронної особи», що за своїм змістом та значенням бути мати статус третього можливого суб'єкта правовідносин нарівні з фізичним та юридичними особами.

Нижче детальніше розглянемо та проаналізуємо зміст та положення зазначених підходів:

1. Розуміння штучного інтелекту як **об'єкта речових прав (об'єкта правовідносин)**.

Прихильники цього підходу [3; 4; 5] виходять з того, що штучний інтелект, незалежно від рівня автономності чи складності, за своєю природою є інструментом, створеним людиною, і має розглядатися як об'єкт прав, а не суб'єкт його онтологічне призначення – служити засобом у реалізації людської діяльності, подібно до інших технічних пристроїв і знарядь праці.

Цей підхід базується власне на розумінні історичного розвитку штучного інтелекту як різного роду технологій, інструментів, комп'ютерних програм, систем від простих до найскладніших (найрозумніших), яке логічно відбувалось і продовжує відбуватися внаслідок подальшої індустріалізації та автоматизації механічної праці, підвищення її ефективності.

Як і раніше винайдені знаряддя праці, інструменти і технології (починаючи у первісні часи від використання палиці, спису, мотузки, продовжуючи винайденням і застосуванням різноманітних вимірювальних, технічних приборів, обладнань, транспортних засобів, телефонів, телевізорів та комп'ютерів тощо) є за своєю природою та онтологічним призначенням нічим іншим як інструментами та знаряддями праці, які використовуються у процесі діяльності людей, основна мета (як власне і причина) існування яких – полегшення праці людей та обслуговування їх потреб. Отже, через ставлення до них як до предметів (об'єктів), над якими та за допомогою яких проводяться певні дії під контролем людей, вони не можуть мати власної волі чи правосуб'єктності.

За цим підходом у правовому регулюванні штучний інтелект підпадає під категорії речей, майна або інтелектуального продукту, залежно від форми його вираження (матеріальний носій, програмне забезпечення тощо). Він може бути предметом власності, ліцензії, договору, забезпечення або іншого правочину.

Прихильники цього підходу вважають, що спроби визнання штучного інтелекту суб'єктом права суперечать базовим засадам правової теорії, адже тільки людина (фізична особа) або юридична особа здатні бути носіями волі, відповідальності та відповідно суб'єктного правового статусу.

Таким чином, на початку розвитку штучного інтелекту концепція розуміння цих технологій як об'єкта правовідносин може сприйматися як цілком логічна, обґрунтована та практично прийнятна, оскільки зберігає системність правового регулювання та не порушує фундаментального розмежування між суб'єктом і об'єктом права.

Однак із розвитком і ускладненням технологій штучного інтелекту зазначена концепція поступово втрачає свою універсальність і внутрішню цілісність, її основні положення та аргументація зазнають справедливого критичного переосмислення. Насамперед, це спричинено тим, що із самого початку правова природа штучного інтелекту є дискусійною через його подвійний характер – поєднання матеріальної (апаратне забезпечення) та нематеріальної (алгоритми, дані) складових. Крім того, штучний інтелект в процесі свого подальшого розвитку і удосконалення набуває таких особливих ознак (рис, характеристик), які істотно відрізняють це явище від інших об'єктів речових прав, – таких як автономність прийняття рішень, зменшення або відсутність контролю з боку людини, здатність до адаптації, самонавчання, непередбачуваність поведінки (дій, рішень). Ці особливості штучного інтелекту обумовлюють його «інакшість», іншу «специфічну» правову природу, а отже і змушують наукову спільноту поставити під сумнів відповідність та можливість подальшого застосування початкового (об'єктного) підходу щодо розуміння його природи та правового регулювання.

2. Розуміння штучного інтелекту як **суб'єкта права (правовідносин) зі статусом юридичної особи**.

Прихильники даного підходу вважають, що зі стрімким розвитком штучний інтелект стане широко застосовуваним у всіх сферах суспільного життя та набуде здатності самостійно впливати на права й обов'язки інших осіб. У цьому контексті окремі дослідники пропонують ідею надання штучному інтелекту статусу юридичної особи *suī generis*. Так, К. Девіс вважає, що оскільки юридичні особи можуть мати правосуб'єктність, штучний інтелект також повинен мати правосуб'єктність [6].

В основі можливості застосування аналогії з юридичною особою для визначення правового статусу штучного інтелекту лежить спільна для цих явищ риса – юридична особа як і штучний інтелект теж по суті своїй є «штучною», не існуючою матеріально у природі особою, є таким собі квазісуб'єктом, правовою фікцією.

Сама по собі будь-яка юридична особа являє собою

певну організацію, об'єднання груп людей та/або майна, що діє як єдине ціле, має свою структуру та органи управління з метою забезпечення спільного прийняття рішень та здійснення спільної діяльності. Ми розуміємо що жодне підприємство, установа чи організація не діє та не приймає рішення саме по собі, за «власною» волею, автономно, бо по факту за кожною юридичною особою стоять конкретні фізичні особи – люди – власники, керівники, працівники, які спільно (колективно) приймають рішення, керують та забезпечують діяльність такої організації. Правова конструкція юридичної особи сформована та введена у правове регулювання як суб'єкт правовідносин з метою спрощення управління спільним майном, забезпечення спільного прийняття рішень, колективної участі у взаємовідносинах з іншими людьми та такими ж іншими об'єднаннями людей та майна, притягнення до відповідальності.

Отже, юридична особа – це штучно створений суб'єкт права, визнаний в цілях правового регулювання як носій прав та обов'язків, здатний вступати у правовідносини, набувати майнових і немайнових прав, нести юридичну відповідальність та виступати у правовідносинах від свого імені.

Таким чином, юридична особа є правовим «абстрактним» конструктом, створеним людьми для визначення та правового регулювання автономного центру (структури) прийняття рішень у правових відносинах.

Юридичну особу, як і штучний інтелект створюють конкретні люди, це потребує об'єднання як спільної праці, так і спільного майна, а спільна праця на підприємстві (організації, установі), так і над технологіями штучного інтелекту фактично породжує спільну відповідальність, або складність розмежування внеску конкретної особи – бідь-то власник або працівник (особливо, коли за створення штучного інтелекту стоїть певна юридична особа). Дії (воля, автономність, а отже і суб'єктність) юридичної особи обмовляються конкретними людьми, які приймають участь у цій діяльності.

Будь-яка дія системи штучного інтелекту зумовлена або прямим програмним забезпеченням, або механізмом навчання, закладеним людиною. Отже, відповідальність у випадку шкоди, заподіяної штучним інтелектом, повинна покладатися не на саму систему, а на людину або юридичну особу, яка несе контроль над її використанням: розробника, оператора, власника тощо.

Зокрема, бразильський науковець А. Негрі аналізуючи у своїй праці «Робот як юридична особа: електронна особистість у робототехніці та штучному інтелекті» співвідношення переваг і недоліків правових пропозицій визнання штучного інтелекту суб'єктом права, звертає увагу на наявність у такій концепції правового прагматизму, орієнтованого на використання аналогії права щодо поширення на штучний інтелект статусу юридичної особи та прецедентів корпоративного права як орієнтиру для його правового регулювання [7].

Р. ван Гендерен розглядає необхідність надання правового статусу для роботів і штучного інтелекту з точки зору економічної та соціальної функціональності, шляхом аналізу майбутніх можливостей та функцій роботів та систем штучного інтелекту, а також прав та обов'язків існуючих юридичних суб'єктів, фізичних осіб та (штучних) юридичних осіб, таких як корпорації та держави, звертаючись до аналогій з еволюцією статусу юридичних осіб в минулому [8].

Р.Д. Браун обґрунтовує право штучного інтелекту на власність як аргумент на користь надання юридичної особи [9].

Ш. Байєрн [10] розглядаючи штучний інтелект як певні алгоритмічні сутності ("algorithmic entities"), під якими розуміються автономні алгоритми, що працюють без людського втручання чи контролю, вбачає і обґрунто-

вує практичну можливість згідно діючого законодавства надання їм статусу юридичної особи, зокрема шляхом застосування норм діючого корпоративного права (наприклад, шляхом створення товариств з обмеженою відповідальністю «з нульовим учасником» ("zero member LLC")) [10].

Проте, ідея поширення аналогії з юридичною особою та корпоративною правосуб'єктністю на штучний інтелект викликає суттєві застереження окремих науковців як з теоретико-правової, так і з практичної точки зору.

Обґрунтування неможливості надання штучному інтелекту статусу юридичної особи у межах класичної правової доктрини, на яке вказують деякі вчені, і що є слухним застереженням, полягає у тому, що юридичні особи являють собою спрощену в правових цілях модель прийняття рішення людьми (групою людей).

Зокрема А. Негрі, застерігають від застосування такого підходу, в першу чергу, з огляду на те, що він не враховує справжньої евристичної функції поняття «юридична особа», спричинений помилковим поглинанням ідеї діяльності, яка є основоположною для розуміння терміну «підприємство», поняттям абстрактної суб'єктивності, а також повторює недоліки корпоративної моделі в частині неправильного розуміння обмеження відповідальності власників (акціонерів) юридичних осіб [7].

3. Розуміння ІІІ як окремого (спеціального) суб'єкта правовідносин – «електронної особи».

Цей теоретичний підхід, що розглядає штучний інтелект як окремого суб'єкта правовідносин – «електронну особу» – ґрунтується на припущенні, що високорозвинені автономні системи можуть бути наділені власною, відмінною від фізичної особи (людини) чи юридичної особи, правосуб'єктністю.

Концепція «електронної особистості штучного інтелекту» або «електронної особи» в якості потенційного правового статусу найдосконаліших розумних систем штучного інтелекту передбачає, що в майбутньому таким системам можуть бути надані права та обов'язки, подібні до прав та обов'язків юридичних осіб, включаючи можливість володіти майном, укладати договори та потенційно нести відповідальність за завдану шкоду.

Багато в чому в основі цієї ідеї покладається на антропологічний підхід, що виражається у перенесенні (порівнянні та сприйнятті) на системи штучного інтелекту рис та специфічних характеристик, притаманних фізичній людині, і відсутніх у юридичної особи.

Як зазначає Р. Кало, автономні системи формують нову правову реальність, у якій класичні категорії суб'єкта та об'єкта вимагають переосмислення [11].

Як вже згадувалось вище, у 2017 р. концепція «електронної особи» отримала резонанс на рівні Європейського парламенту, який у своїй резолюції Resolution on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) запропонував розглянути можливість закріплення такого статусу для найрозвиненіших автономних роботів [2].

Необхідність створення окремої правової конструкції («суб'єктності») для штучного інтелекту пояснюється насамперед тим, що це дозволило б забезпечити підзвітність і відповідальність штучного інтелекту, водночас зберігаючи гнучкість регулювання для різних сфер його застосування. Так, Х. Ейденмюллер обговорює ідею електронної особи як спосіб усунення прогалин у відповідальності у сфері робототехніки [12].

Наразі штучний інтелект як система демонструє, навіть якщо лише очевидно, фізичну та психічну агентність, але не є живою в біологічному сенсі, тобто це щось штучне, що рухається по світу (матеріальність), здається, приймає раціональні рішення про те, що робити (слабка або удавана автономія) та є машиною. Однак, вже існують роботизовані системи, здатні самостійно вирішувати хід дій без будь-якого втручання людини, навчатися за від-

сутності контролю, при цьому виконуючи одне й те саме завдання ефективніше з кожною спробою, таким чином автоматично покращуючи свій досвід, в деяких аспектах навіть перевершуючи людину.

Водночас А. Негрі застерігає, що створення нових суб'єктів (особистостей) права шляхом запровадження статусу «електронної особи» для штучного інтелекту має ризики опинитися в ув'язненні старої граматики та антропоцентричної моделі [7]. Крім того, А. Негрі зауважує, що цей підхід повторює недоліки корпоративної моделі – зокрема, приховування нерівномірного розподілу ризиків і обмеження відповідальності, що може призвести до перекладання шкоди на третіх осіб. Уніфіковане тлумачення «електронної особи» ігнорує відмінності між сферами використання штучного інтелекту та може приховувати реальних відповідальних за розробку й експлуатацію систем [7].

З огляду на це, ідея надання високорозвиненим автономним системам статусу «електронної особи», підтримана на рівні резолюції Європейського парламенту, викликала в подальшому суттєву критику серед науковців і правозахисних організацій. Зокрема, Європейська економічна і соціальна рада в офіційній позиції від 2018 року вказала, що впровадження «електронної правосуб'єктності» створює ризики уникнення відповідальності реальними суб'єктами – фізичними та юридичними особами, які приймають рішення щодо проектування, навчання та використання штучного інтелекту. Окрім того, визнання штучного інтелекту як електронної особи потенційно суперечить принципам верховенства права, юридичної визначеності та рівності перед законом, оскільки створює особливий статус для технічного об'єкта, позбавленого морального і правового самосприйняття [13].

З огляду на це, є доволі цікавим альтернативний підхід Д. Мокану, яка пропонує замість примусового віднесення систем штучного інтелекту до однієї з взаємовиключних категорій «особа» чи «рід», застосовувати концепцію градієнтної правосуб'єктності, що передбачає ширший і гнучкіший спектр правових статусів, без потреби у вузькому та жорсткому поділі на правових суб'єктів і об'єкти [14].

Висновки. У сучасній правовій доктрині виділяються три основні теоретичні підходи до визначення правового статусу штучного інтелекту: як об'єкта правовідносин; як суб'єкта, за аналогією з юридичною особою; як окремого специфічного суб'єкта – так званої «електронної особи». Кожен із цих підходів відображає різний рівень інтеграції штучного інтелекту у правове поле та базується на різному розумінні його функціональних і онтологічних характеристик.

На нормативному рівні переважає об'єктний підхід, у межах якого штучний інтелект розглядається як технологічний інструмент, відповідальність за дії якого несуть розробники та оператори. Це підтверджується, зокрема, положеннями Регламенту ЄС про штучний інтелект (AI Act, 2024) [15], який відмовився від концепції «електронної особи», запропонованої Європарламентом у 2017 р.

Наукові дискусії залишаються відкритими та багатоаспектними, акцентуючи увагу на можливості створення нового виду правосуб'єктності для штучного інтелекту. Особливої уваги потребують питання правової відповідальності, розмежування між штучним інтелектом та існуючими суб'єктами (фізичними й юридичними особами), а також функціональної доцільності введення нових правових категорій.

Антропоморфна риторика та метафоричне мислення в юридичній площині є потенційно небезпечними, оскільки сприяють спотворенню розуміння природи штучного інтелекту, підмінюючи прагматичні цілі регулювання філософськими або емоційними аргументами. Натомість, у науковому правовому дискурсі переважає прагматична (функціональна) модель, що ґрунтується на корпоративній правосуб'єктності, з урахуванням здатності штучного інтелекту брати участь у правовідносинах опосередковано, через структури, подібні до юридичних осіб.

Існуючі дискусії щодо розширення правосуб'єктності демонструють зміну фокусу з онтологічних аспектів до функціонального підходу, де ключовим критерієм є не природа або «свідомість» штучного інтелекту, а його спроможність виконувати певні функції в суспільстві (наприклад, у сфері охорони здоров'я, догляду, управління тощо).

Усвідомлення багатомірності правової природи та сутності штучного інтелекту є необхідною передумовою для розробки обґрунтованих рішень у сфері його регулювання шляхом надання відповідного правового статусу. Це дозволяє уникнути поспішних або надто загальних правових висновків, сприяючи формуванню більш збалансованої та адаптивної моделі правової інтеграції штучного інтелекту.

Перспективи подальших досліджень включають більш детальний та комплексний аналіз правової природи, особливостей та відмінностей штучного інтелекту від інших об'єктів речових прав, від інших суб'єктів права – фізичних та юридичних осіб, переваг і недоліків розгляду штучного інтелекту як суб'єкта правовідносин з урахуванням балансу між реаліями практичної діяльності та цілей правового регулювання цього явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Solum L. B. Legal Personhood for Artificial Intelligences. *Illinois Public Law Research Paper*. 2008. No. 09–13. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1108671
2. Heidegger M. The Question Concerning Technology and Other Essays. New York: *Harper & Row*. 1977. URL: https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=NnfDEAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA31&dq=Critical+Theory+of+Technology&ots=GVM8ap4CX_&sig=q9B6nv7u14T_YX4IYzK1SC-ehQ0/
3. Feenberg A. *Critical Theory of Technology*. New York : Oxford University Press. 1991. URL: https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=BgYc9_IdWFYC&oi=fnd&pg=PA99&dq=The+Question+Concerning+Technology+and+Other+Essays&ots=&sig=RQGVH0W2H2D-qKsDxNlufL_ME69A/wyNwR8ZJz5
4. Johnson D. G. Computer Systems: Moral Entities but Not Moral Agents. *Ethics Inf. Technol.* 2006. Vol. 8. P. 195–204. URL: doi:10.1007/s10676-006-9111-5.
5. Davies C. R. An Evolutionary Step in Intellectual Property Rights-Artificial Intelligence & Intellectual Property. *Computer Law & Security Review*. 2011. Vol. 27. P. 601–606. URL: <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2011.09.006>.
6. Negri S.M.C.A. Robot as Legal Person: Electronic Personhood in Robotics and Artificial Intelligence. *Front. Robot. AI*. 2021. Vol. 8. URL: <https://doi.org/10.3389/frobt.2021.789327>.
7. Van den Hoven van Genderen R. Does Future Society Need Legal Personhood for Robots and AI?: Opportunities, Applications and Risks. 2019. Doi: 10.1007/978-3-319-94878-2_18.
8. Brown R. D. Property ownership and the legal personhood of artificial intelligence. *Information & Communications Technology Law*. 2020. Vol. 30(2). P. 208–234. URL: <https://doi.org/10.1080/13600834.2020.1861714>.
9. Bayern S. J. The Implications of Modern Business-Entity Law for the Regulation of Autonomous Systems. *Stanford Technology Law Review. Public Law Research Paper*. 2015. 93 No. 797. URL: <https://ssrn.com/abstract=2758222>
10. Calo R. Robotics and the Lessons of Cyberlaw. *Calif. L. Rev.* 513. 2015. URL: <https://digitalcommons.law.uw.edu/faculty-articles/23>

11. European Parliament. Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0051>
12. Eidenmüller H. Machine Performance and Human Failure: How Shall We Regulate Autonomous Machines? *Bus. & Tech. L.* 109. 2019. URL: <https://digitalcommons.law.umaryland.edu/jbtl/vol15/iss1/4>
13. Artificial intelligence – The consequences of artificial intelligence on the (digital) single market, production, consumption, employment and society. Opinion. European Economic and Social Committee. 31.05.2017. URL: <https://allai.nl/wp-content/uploads/2019/09/EESC-opinion-on-Artificial-Intelligence-and-Society.pdf>
14. Mocanu D.M. Gradient Legal Personhood for AI Systems – Painting Continental Legal Shapes Made to Fit Analytical Molds. *Front. Robot. AI.* 2022. DOI: 10.3389/frobt.2021.7881791.
15. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>